

A kisebbségi lét fogódzói

A délvidéki magyarság jeles művelődési rendezvényei, évenként megtartott nagy összejövetelei mindig többet jelentettek egyszerű seregszemlénél. Eredeti rendeltetésükön túl mindinkább a kisebbségi lét fogódzóivá váltak. Ahogy egy erdélyi sorstárs írja: „Mi – mármint a kisebbségi sorsban élő magyarok – még a táncházba is megmaradni járunk.”

Ezért több egyszerű látványosságnál és szórakoztatásnál a Gyöngyösbokréta, a vajdasági magyar néptáncsoportok seregszemléje, a Durindó, a népzenei együttesek találkozója, a Középiskolások Művészeti Vetélkedője, a kanizsai Tiszai Ünnepi Játékok, ahol a Tisza mente és Észak-Bácska műkedvelő színjátszói adnak minden évben találkát egymásnak, a Szólj síp, szólj, az Újvidéki Gyermekrádió által szervezett népzenei vetélkedő, a Szabadka környéki Etnocamp, a népi mesterségek műhelye, a monostori néptánc-tábor... Ezért volt mindennél több a szórványmagyarság szempontjából a Dél-Bánáti Magyar Művelődési Egyesületek szemléje, amíg a hatalom meg nem szüntette.

A Gyöngyösbokréta magyar néptánc és népzenei találkozó 1936-ban Gombosról indult el négy szomszédos falu műkedvelőinek részvételével. Útjára bocsátója Tamaskó József, az ismert méhészt volt. A második világháború a Gyöngyösbokrétát is megperzseltte, megszakította folyamatosságát, csak a hatvanas évek elején bontakozott ki újra, házigazdái továbbra is a gombosiak voltak. 1972-ben indult el nagy jelentőségű vajdasági vándorútjára: ettől az évtől kezdve mindig más-más helységben szervezték meg e hagyományápoló találkozót. Ennek a vándorútnak köszönhetően új művelődési egyesületek születtek vagy korábban elsorvadtak-elsorvasztottak élednek újjá.

1991-ben az ország és a magyarság társadalmi és anyagi helyzetének vészes romlása arra kényszerítette a Gyöngyösbokréta éppen soron lévő kanizsai szervezőit, hogy a következő felhívást tegyék közzé: „Felhívással fordulunk mindazokhoz az intézményekhez, szervezetekhez, vállalatokhoz, magánvállalkozókhöz, illetve mindenkinek, aki a szívén viseli a magyar és általában a népi hagyományok ápolását, hogy anyagi hozzájárulásukkal segítsenek az idej tartományi szemle megszervezésében. E segítség nélkül a 28 éve tartó, tömegeket megmozgató rendezvény további sorsa válik kérdésessé.”

A kanizsaiaknak összefogással sikerült megszervezniük a Gyöngyösbokrétát, s az utánuk következőknek is. Sőt: az 1993-as temerini seregszemlén csoda történt. A háborús helyzet, a nagy nyomorúság és a tömeges elvándorlás ellenére minden addigi csúcs

megdőlt. A harmincadik Gyöngyösbokrétán és a tizenhetedik Durindón 33 táncsoport és 35 népzenei együttes vett részt, s közel 1500 táncos, énekes és zenész! Óriási dolog ez, hatalmas fejlődés, ha tudjuk, 1977-ben Pacséron az első Durindón mindössze 14 szólóciterás, 8 citerazenekar és 3 népi énekes lépett fel. S ami nem kevésbé fontos: a mozgalmat többnyire idősebb emberek indították el, mostanra viszont a fiatalok lettek a hajtóerejévé. A többsmagyarság nagymúltú, sok sikert megért együttesei mellett jelen voltak a szórványmagyarság képviselői is: a pancsoviaiak, a verseciek, a székelykeveiek, a hertelendyfalviak, sőt az erzsébetfalviak (Belo Blato) és a fejrtelepiek (Šušara) is. A temerini foklórfesztivált Djoko Stojičić szerbiai művelődési miniszter nyitotta meg. „A szemle jó alkalom arra, – mondotta egyebek között –, hogy ellensúlyozza mindazt, ami mérgezi az egymás közötti viszonyokat. A népi eredetű művészetek sohasem szolgálták az emberek közötti ellentéteket és gyűlöletet. Természetüknél fogva közelítették egymáshoz a különféle népeket. Vajdaságban is csak úgy rendezhetjük életünket, ha tiszteletben tartjuk az itt élő különféle népek hagyományait és szokásait.”

A színpompás és színvonalas temerini szemle azt igazolta, hogy a Gyöngyösbokréta és a Durindó az elmúlt évtizedekben a sorozatos nehézségek ellenére a vajdasági magyarság egyik legjelentősebb művelődési mozgalmává lombosodott. „A bokréta, az itthon maradt magyarság bokkrétája, tehetnénk hozzá, évről évre nő”, olvashatjuk a szakbizottság értékelésében, „mind több benne az élő mezei és kerti, s mind kevesebb a művirág.”

A Középiskolások Művészeti Vetélkedője 1967-ben diákkezdeményezésből született meg Bécsein. Az első évben még csupán három versenyág szerepelt műsorán, és csak gimnáziumi tanulók vehettek részt rajta, a következő évben azonban szélesre tárta kapuját minden középiskolás előtt, s az önálló vers és próza, valamint a versmondás kategóriája a kritika, a riport és a humoreszk műfajával bővült. 1969-ben kapcsolódtak be a vetélkedőbe a képzőművészek és a hangszerzólísta, a következő évben pedig már a plakát- és televízióriport-pályázat, valamint a színjátszó csoportok vetélkedője is megindult. Bécse mellett más vajdasági városok is kivették részüket a rendezésből: a színjátszók versenyét Újvidéken – néhány év óta Szabadkán –, a képzőművészekét Zentán tartották meg, a néprajzi vetélkedőt pedig Bácsstopolyán.

A vetélkedő egyes oldalágai idővel elsovadtak, a versmondás viszont beszédművészeti ággá terebélyesedett, amelybe a magyart környezetnyelvként tanuló más nemzetiségű diákok is bekapcsolódtak, s a tizenharmadik évben beindult a német-magyar kategória és a szerbhorvát-magyar műfordítói kategória is. Később a baranyai és mura-vidéki magyar középiskolások is részt vettek a diákvetélkedőn, átfogó délvidéki magyar művelődési seregszemlévé avatva azt. A szervezők – köztük Bagi Ferenc tanár, az első időszak fő szervezője – kerekasztal-értekezlet formájában immár hosszú évek óta lehetőséget nyújtanak a pedagógusoknak, diákoknak, újságíróknak és más szakembereknek a legkülönbözőbb javaslatok megvitatására, a vetélkedő értékelésére, s már ezeken a beszélgetéseken megkezdődik a következő évi seregszemle szervezése. A Középiskolások Művészeti Vetélkedőjén kezd el formálódni a vajdasági magyarság humán értelmi-

sége: az egykori résztvevők és győztesek közül ma sokan színészként, újságíróként, képző- vagy zeneművészként keresik kenyerüket.

A szervezők maguk a becsei középiskolások és tanáraik, mindenek előtt Varnyú Ilona, a Todor Dukin Gimnázium magyar szakos tanárnője. Védnöke a Képes Ifjúság szerkesztősége, a korábbi állami szervezőt, az Ifjúsági Szövetséget pedig felváltotta a Petőfi Sándor Magyar Kultúrkör. Mióta a hatalom levette róla a kezét – semmiféle állami támogatást nem kap –, újjáéledt. Ehhez mindenképpen hozzájárult a VMDK-s többségű becsei önkormányzat, a helyi vállalatok és magáncégek, a vajdasági magyar szerkesztőségek, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség, az anyaországi társaságok és alapítványok, a Magyar Köztársaság Művelődési Minisztériumának támogatása. Mindennél beszédesebb bizonyíték ez arra: amennyiben a vajdasági magyarságnak élete minden területén sikerül kezébe vennie sorsa irányítását, megmaradhat.

A legutóbbi vetélkedőn a baranyai és muravidéki középiskolások már nem jelenhettek meg – egyrészt, mert Horvátország és Szlovénia külföldnek számít, másrészt mert a baranyaiakat elűzték szülőföldjükről a szerb „felszabadítók” –, de a nagyfokú asszimiláció következményeként nem voltak ott a zomboriak és a dél-bánátiak sem. A hagyományos kerekasztal-értekezleten megfogalmazódott az igény, hogy e nemes vetélkedőt ki kell terjeszteni az egész Kárpát-medence magyar ifjúságára, s határozatot hoztak arról, hogy az anyaországban tanuló vajdasági középiskolások is részt vehetnek ezután rajta. Hogy ne szakadjanak el végleg a gyökerek.

A délvidéki szórványmagyarság szempontjából külön jelentősége volt a Dél- Bánáti Magyar Művelődési Egyesületek Szemléjének, amelyet 1969-ben alapítottak lelkes megálmodói. Nemcsak a korábban sorvadásnak indult művelődési élet fölvirágoztatásához járult hozzá ez a szemle, hanem útját állta az anyanyelvű oktatás további zsugorodásának is. Hertelendyfalván (Vojlovica) például ismét sikerült visszaállítani a nyolcosztályos iskolát, a pancsovai gimnáziumban pedig magyar tagozat indult. Váratlanul ismét távlatok nyíltak Dél-Bánát mintegy harmincezer megnyomorgatott magyarja előtt, lelassult az asszimiláció, az Észak-Bácskába és külföldre való vándorlás szomorú folyamata. Maga a szemle vándorjelleget kapott, hogy ezáltal is ösztönözzék az egyesületeket otthonaik felújítására, új szakosztályok alakítására, a művelődési tevékenység beindítására. A szórványlét minden keserve és reménykedése benne van a szemle történetében. S mindaz, aki ott bábáskodott a nagy küldetésű rendezvény születése körül: Jóna János, Maurits András, Varga Sándor, Nagy Sívó Zoltán, Kun Szabó Júlia, dr. Nagy Sándor, Szofrán Tamás, s aztán a vendégek: Németh István, Kalapis Zoltán, Korom Tibor, dr. Rehák László, Rehákné Pósa Rózsa, Tripolsky Géza, dr. Várady Tibor, Saffer Pál, Burány Nándor, még Kányádi Sándor is Erdélyből...

„...a fejések ritkán viselnek gondot rólunk, helyesebben Novi Sadon (Újvidéken) szinte megfélekedtek Dél-Bánátról – panasolja Varga Sándor. – Hát minek menjünk, nincs miről írni, mi meg azt mondjuk: minek olvassuk azt az újságot, amelyből nincs mit olvasni a mi életünkről. Higgyék el, hogy most már a hottentották kultúráját is jobban ismerjük, mint az ivanovóit... Igazán betegek vagyunk, mindenki a maga mód-

ján, mert hát minket jobban érdekel a dél-ázsiai, afrikai népcsoportok kultúrája, mint a mienk. Pedig volna itt is mit kutatni...”

S mintha közös monológot folytatna, úgy folytatja Szofrán Tamás: „Sok esetben helyzetünkől adódóan szinte balladaszerűen alakulnak a dolgok. A magyar szülő szerb iskolába adja a gyereket és ha elmegyek hozzá, szégyelli, hogy a gyerek szerbül köszön vissza. Egy társaságban két-három pohár karcos után magyar zenére sírja el bánatát, és holnap ezt is szégyenli. És holnapután szégyelli, hogy szégyenkeznie kell. És kerül a társaságot, emberkerülővé válik, nem tartozik sehova...”

Ennek a kétségbeejtő állapotnak a megváltoztatására vállalkozott a Dél-Bánáti Szemle. „A harmadik szemlét Pancsován tartottuk meg 1971. november 20-án és 21-én, hét dél-bánáti magyar művelődési egyesület részvételével, – emlékezik 1989-ben az eszéki Magyar Képes Újságban Jóna János. – Az előbbi két szemle megtette hatását. Tetszelőt állapotából rázza fel, ébresztette új életre a dél-bánáti művelődési egyesületeket.”

Ezt már nem nézhette tétlenül a hatalom. A negyedik szemlét követően soha nem tapasztalt tisztogatásba kezdett, a vertikalizmus és a „gettósodás” ördögét emlegetve. „Amint megerősödött a művelődési élet, megkezdődött a legtevékenyebb emberek kitiltása, kompromittálása, leváltása” – emlékezik erre az időszakra Rehákné Pósa Rózsa, aki újságíróként kísérte végig az eseményeket. – „Nagy Sívó Zoltán gimnáziumi igazgatót kémkedéssel vádolták és természetesen leváltották, Farkas József debreceni iskolaigazgatót majdnem az öngyilkosságba kergették – egy éjjel elindult Nyugatra és többé haza sem tért –, Ládi Józsefet, a téglagyár igazgatóját leváltották, az ürményházi Maurits Andrást provokátorok, hamis tanúk segítségével Ausztráliába üldözték, Hertelendyfalván Borsós Tamást és Varga Sándort félreállították, Kun Szabó Júliát kidobták a pártból s ezek után természetesen nem lehetett iskolaigazgató...”

A megmaradt, meghagyott emberek még tettek egy-két kísérletet a szemle felélesztésére, s néhány alkalommal még sikerült megtartani. A székelykevei volt az utolsó. A Dél-Bánáti Szemle megszüntetése azonban csak egy epizód volt a jugoszláv elnemzetlenítő politikának. Hamarosan megszűnt az egyetlen dél-bánáti magyar gimnáziumi tagozat is, elsorvadt az anyanyelvű oktatás és művelődés. Az asszimiláció fűjtató gőzmozdonya ismét megállíthatatlanul vágthatott végcélja felé. Az utóbbi években azonban mintha ismét a maguk kezébe vennék nemzeti létük irányítását a dél-bánátiak: létrehozták érdekvédelmi szervezetüket, s nekifogtak a Dél-Bánáti Szemle felélesztéséhez is. A Dél-Bánáti Szemléhez hasonlatos megpróbáltatásokat élt át a délvidéki magyarság egyik legjelentősebb és legnagyobb hatású egyesülete, a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület és a belőle kinövő adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok rendezvénye is. A nyelvművelő egyesület a hatvanas évek közepén alakult meg. Első alapszabálya tervbe vette ugyan a sajtó, a közélet nyelvének vizsgálatát és fejlesztését is, de ebben a kezdeti időszakban inkább csak iskolai nyelvműveléssel foglalkozott, és tevékenysége nem terjedt ki a magyar nyelv társadalmi helyzetére, a közéletben való érvényesítésére, a nyelvi egyenjogúságból eredő nyelvművelő feladatokra. „Csakhamar nyilvánvalóvá lett –, írja dr. Szelei István, aki sok éven át volt az egyesület elnöke, –

hogy az alapvetően pedagógiai rendeltetésű szakegyesületben a jugoszláviai magyar nyelvemvelő feladatok nem oldhatók meg sikeresen. E belátás készítette a tevékenységében eddig csak szűk térre korlátozott egyesületet, hogy munkáját az ország egyéb magyarlakta területeire is kiterjesztve (Horvátország, Szlovénia, szűkebb Szerbia) országos egyesületté alakuljon át; az addig jobbára ötletszerű, alkalmi és népszerűsítő előadásokra szorítkozó munkaformáit hatékonyabbakkal cserélje fel.”¹

Az új irányvonal az egyesület 1968-ban megtartott közgyűlésén fogalmazódott meg. Nem sokkal ezután megalakult a Jogi-terminológiai Albizottság, amely a magyar nyelv társadalmi érvényesítésének, az intézményekben és hivatalokban betöltött helyének, a nyelvhasználatra vonatkozó törvényeknek a tanulmányozásával kezdett el foglalkozni. Tizenöt fiókszervezet jött létre, s ezeknek tevékenysége felölelte mindazokat a jugoszláviai területeket, ahol magyarok élnek. A Magyar Szóban állandó nyelvemvelő rovat indult. 1970 októberében Adán megszervezték a később hagyományossá váló Szarvas Gábor Nyelvemvelő Napokat, ahol Jugoszláviában először a magyar nyelv helyzetéről, állapotáról és fejlődési lehetőségeiről tanácskoztak. „E nemzetközi méreteiben is visszhangot keltő tanácskozás tetőzte be az egyesület eddig végzett munkáját”, – írja idézett könyvében Szelei István, – „s jelölte ki azt az utat, amelyet az öngazgató jugoszláv társadalmi viszonyok a hazai magyar nyelv fejlesztésében és művelésében számunkra még járhatókká tettek.”²

Szelei István szerb nyelven 1979-ben megjelent könyvében nem írhatta le, hiszen nem tudhatta még, hogy ez az út járhatatlannak bizonyult a délvidéki magyarság számára: a Nyelvemvelő Napokat néhány év múlva durván megszüntették, majd némi „fazonigazítás” után Adáról elvitték Újvidékre. Sokáig nem lehetett a nyilvánosság előtt bolygatni, mi is történt 1981-ben Adán. A nagy jugoszláviai „szabadságban és demokráciában” Burány Nándor író-újságíró is csak 1991-ben kérdezett rá a Magyar Szóban. „Mi is történt akkor Adán? Ami megmaradt egy évtized után is: az igazságtalanság keserű íze. A rendezvényt közvetlenül a megtartása előtt le kellett mondani... A hatalom, a párt megint közbeszólt. Horváth Mátyás, a rendezvény egyik szervezője, a Magyar Tanszék tanára kizárás előtti pártbüntetés kapott.

– Úgy kezdődött, hogy egyes személyeket behívtak Újvidékre, a tartományi pártbizottságba, aztán jött ki illetékes Adára és ott beidéztek minket sorban. Ez egy szabályos, szigorú vizsgálat volt. Állítom, az volt a cél, hogy likvidálják a Szarvas Gábor-napokat, mint olyan jellegű rendezvényt, amelyként addig létezett, amely tömörítette a szlovéniai, a horvátországi, a vajdasági magyar nyelvészeket és a nyelv iránt érdeklődőket, pedagógusokat, jogászokat és más értelmiségieket. ...azért választottak ki bennünket, hogy ha minket megbüntetnek, meghurcolnak, akkor a többi korántsem mér menni a Szarvas Gábor-napokra. Lényegében elérték céljukat.”³

A Nyelvemvelő Egyesület szabadkai fiókszervezete ellen már jóval korábban megkezdődtek a mindenható párt támadásai. Stipan Kopilović párttitkár – a titói korszak

¹Szelei István: A magyar kultúra..., i.m. 76–77. l.

²I. m. – 81. l.

³I. m.

legsötétebb kisebbségellenes figurája, a mostani nacionalista nagyszerb politika előfutára – és csatlósai valóságos hajtóvadászatot indítottak a JMNYE és annak vezetői ellen. Többüket (Kongó Tivadar, Uzon Miklós) állásukból is eltávolították, az egész egyesületet széttzilálták, mert a vertikális szerveződésnek, egy új délvidéki magyar csúcsszervezetnek a csíráját látták benne.

„Tény az, hogy a nyelvművelő tevékenység a vertikalizmus eszméivel volt átítatva”, írta Petkovics Kálmán a 7 Napban, „ez önszervezkedési törekvéseiben nyilvánult meg. Körlevelek a szülőknak, hogy milyen iskolába írassák a gyermekeiket, a nyelvművelő egyesület tömjénezése, a Népkör visszaállítása stb...”⁴

„Ellenségeink végül is elérték céljukat” – válaszol neki Kongó Tivadar majd két évtized múltán, amikor már válaszolhat. „– A sajtóban tudatosan terjesztett vádak különösen a kisebbségi népek soraiban gyökeret vertek. Szabadkán még a pályázatok elbírálása során is néha megkérdezték: a pályázó tagja-e a JMNYE-nek? A tagság Vajdaság-szerte passzív ellenállással fejezte ki elkeseredését. Nagyszámú lelkes, önzetlenül tevékenykedő értelmiségünk a munka erőszakos leállítás miatt félrevonult. Minden önkéntes kultúrmunkát megbénított a JMNYE sorsa. Eluralkodtak a félelem jelei, a fásultság, a visszavonultság és az a vélemény, hogy nem érdemes kultúránk, szellemi és népi hagyományaink, nyelvünk megőrzéséért és egyenrangúságának gyakorlati megvalósításáért harcolnunk, és feladatokat, esetleg áldozatokat is vállalni. Ez a félelem és visszavonultság – sajnos – napjainkban is jelen van kisebbségünk soraiban.”⁵

A tisztogatást követően a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület rengeteget veszített társadalmi jelentőségéből. „A hanyatlás tényeit, aki akarta, észrevehette” – írja a negyedszázados évfordulón Ágoston Mihály. – Nemcsak a nagyon elgondolkodtató kimutatásokra gondolok, amelyet a nyár elején közölt a Magyar Szó két oldalon, hanem az egész magyar nyelvű iskolatügyre, valamint a közoktatásból kikertült fiatalok átlagának anyanyelvi képességére, továbbá az Újvidéki Televízióban, a rádióban megszólaltatott interjúalanyokra, a tömegtájékoztató nyelvezetére, önmagunkra. Azokat azonban, akik az egyesület valamilyen létezésének folyamatosságát fönntartották, nem irigyelhetjük, és az alig-létezés vállalásáért megérdemlik az elismerést.”⁶ Ehhez teszi hozzá ugyanitt Szelei István: „...maga a tevékenység is a feszélyezettség állandósult légkörében zajlott: az Apparátus és a művelődés hivatalosai előtt magyarázkodó, önigazoló érvkeresés jegyében.”⁷

A Nyelvművelő Egyesületből kinőtt Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok Ada község művelődési és tudományos életének fontos eseménye. Az 1970-ben szépen indult rendezvénysorozat 1981-ben politikai okok miatt megtorpan, Adáról átköltöztették Újvidékre. Hogy jobban szem előtt legyen. Később a Tisza-parti városkának sikerült visszakapnia, 1984 óta minden évben megrendezik.

⁴Petkovics Kálmán: Kísértetek Vajdaságban. 7 Nap, 1972. jan. 14.

⁵Kongó Tivadar: Félelem és visszavonultság. Magyar Szó, 1990. április 7.

⁶Ágoston Mihály: Nyelvművelésünk időszzerű kérdései. Magyar Szó, 1989. szeptember 23.